

УДК 655.254.22

*О. І. Скочинець***ЕКОЛОГІЯ УКРАЇНСЬКОГО СЛОВА:
РЕДАКТОРСЬКО-ВИДАВНИЧИЙ АСПЕКТ**

Проаналізовано типові помилки та відхилення від норм української літературної мови в інформаційних повідомленнях на прикладі газетно-журнальних видань, порушено основні проблеми роботи редактора над мовою текстів цих видань. Подано практичні поради щодо вдосконалення фахового рівня редактора та підготовки фахівців з редакторської справи.

Typical mistakes and digression from Ukrainian literary language in news reports on the example of newspapers and magazines are analyzed; the main problems of editor's work on the language of press are touched upon. Practical advices about editor's professional level improvement and training of specialists in editorial field are given.

Мова інформаційного простору України привертає увагу психолінгвістів, соціолінгвістів, лінгвістів, оскільки є невичерпним джерелом для дослідження новітніх тенденцій розвитку сучасної української літературної мови. До його формування в сучасних умовах — причетно багато фахівців різних спеціальностей, однак ключовою фігурою підготовки інформаційного продукту залишається *редактор*. Він працює з текстом і уся його робота не зводиться до формальних реконструкцій тексту чи банальних словозамін. Редакторська професія передбачає володіння фахових умінь і навичок роботи з текстом, кожен з яких має свою специфіку щодо структури і змістового навантаження, використання мовностилістичних засобів.

Мистецтво володіти *словом* чи не найбільше повинно розкриватися у засобах масової інформації, зокрема у пресі.

Сфера журналістської та редакторської діяльності наповнена найновішими технологіями оперативного інформування, формування громадської думки, задоволення естетичних потреб. У цьому процесі творчої праці найважливішим інструментом як журналіста так і редактора є *слово*.

Слово вчить і кличе, коле і пестить, підносить і очищає, воно може бути кувалдою і струною, кастетом і опахалом, тавром і знаменом, аналітичною лупою і монументом. Ми виСЛОВлюємо спонуку і згоду, радість і горе, захоплення красою, надію в молитві. Слово — засіб порозуміння між людьми. Ним ми осягаємо світ — це інструмент пізнання, найцінніший дар природи. Людину і людство створило слово. Ми всі діти слова від колискової пісні та зародку цивілізації. Слово — ген культури, душа народу, жива пам'ять про все, що при нас і до нас було. У слові ми виявляємо себе, своє особисте «я». Словом облаштовуємо довкілля — це робоче знаряддя і продуктивний чинник, воно має економічні виміри. Слово імпортується і йде на експорт. Слово «ясна зброя» (М. Рильський), «зброя іскриста» (Леся Українка). Енергія атома, мирного чи

злого, кориться йому, бо перед ним — слабка. *Слово* — це лінгвосфера Землі. Словом ми творимо світ фантастичних образів. Слово лихе чи привітне, криве чи ласкаве, гостре чи улесливе, чорне чи красне, чесне чи нещире — кодекс поведінки. Слово — візитна картка: віку, професії, соціального стану, країни та громадянства. Воно гуртує людей у народ і будує державу. Нарешті слово охороняє культурну цілісність та інформаційний суверенітет нації. Слово — одне з наймогутніших комунікативних знарядь людини. Безсиле само по собі, воно стає могутнім і важливим, якщо сказане вміло, щиро і вчасно.

Редактор — це своєрідний еталон, зразковий носій українського *слова*, кодифікатор, що вносить у національну підсвідомість зразок джерельної довершеності й чистоти українського слова. Тут важливо усвідомлювати: «якщо національна мова віддзеркалює обличчя народу, то мова преси відбиває обличчя держави».

Аналізуючи мовленнєву специфіку газетно-журнальних видань, слід зважати на те, що комунікативно-суспільні функції та завдання спілкування у певній сфері зумовлюють вибір і своєрідне використання мовленнєвих засобів, причому — це свідомий вибір і строго мотивоване використання засобів висловлювання.

Н. Бабич у підручнику «Основи культури мовлення» пише, що значення слова в інформаційному просторі можна зреалізувати такими чинниками:

- 1) сама мова;
- 2) ступінь (рівень) володіння мовою (залежно від того, наскільки майстерно редактор володіє мовою, один і той же зміст він виражає більш або менш вдало та правильно);
- 3) функціонально-стилістична мета мовлення;
- 4) соціально-психологічні умови взаємин автора і співрозмовника;
- 5) індивідуальні відмінності мовленнєвого досвіду (від цього залежить самобутність, оригінальність мовлення, відсутність у ньому штамів);
- 6) мовленнєвий контекст;
- 7) мовленнєва ситуація (вона зумовлює не тільки зміст, обсяг, синтаксичну організацію, але й форму мовлення, зокрема його темп, висоту тону, паузи тощо) [1, с. 16].

Редактор повинен прагнути опанувати всю систему мови, ресурси всіх рівнів цієї системи: фонетичного, морфологічного, лексичного, граматичного, стилістичного. Поруч із цим професія редактора — це безконечне вдосконалення. Творчість як така, не знає кінцевого рівня майстерності, вона завжди містить у собі можливість для ще дальшої еволюції. Редактор — *semper tiro* (завжди учень), бо не може виключити себе з потоку інтелектуальної та духовної праці. Хороший редактор вічно поглиблює свої знання, стає справжнім фахівцем у своєму тематичному напрямку, безконечно читає, вивчає мову.

Газетно-журнальні видання як одна із систем створення і поширення культурних цінностей, великою мірою впливають на формування світогляду

й культурного рівня населення. Репрезентуючи українську мову в усіх її формах і виявах, вони мали б сприяти її повноцінному функціонуванню, прищеплювати носіям літературної мови її об'єктивну норму, сприяти збагаченню засобів мовного вираження. Натомість, у матеріалах сучасних українських видань простежується значна кількість невмотивованих іноземних слів, суржику, невиправданих конструкцій, незграбних синтаксичних побудов — все це відхилення від норм української мови, а отже, чуже й не прийнятне для неї.

Однією із лінгвоекотологічних проблем інформаційного простору дослідники виділяють суржик. Образна мотивація цього лінгвістичного терміна доволі прозора та прозаїчна: *суржик* — суміш зерна пшениці й жита, жита й ячменю, ячменю й вівса тощо; борошно з такої суміші; елементи кількох або двох мов об'єднані штучно, без додержання норм літературної мови; нечиста мова. Термін каже сам за себе: суржик — це погана мова, і згадка про неї, принаймні в публіцистичних дискурсах та телевізійних дискусіях, одразу тягне оцінковий шлейф «зрада, мовне відступництво, манкурство».

Часте вживання в інформаційних текстах суржику, може призвести до мовної деформації, адже те, що є неправильним і неприйнятним у мові сьогодні, при постійному використанні може стати нормативним завтра. Тому, таким небезпечним є поширення суржику в мовних клітинах мас-медійного простору [6, с. 28].

Інноваційні процеси у мові мас-медіа потребують постійного і безперервного аналізу та оцінки дослідників. Сучасний інформаційний продукт мав би відповідати тим нормам, які властиві українській мові.

Одним із найпомітніших процесів, що відбуваються в нашій мові сьогодні, є процес активного нагромадження нової лексики у суспільстві.

У сучасному українському мовознавстві теоретичні засади входження нових слів у суспільно-політичну мову видання та аналіз практичного вживання їх текстотворцями — розглянуті частково.

Проблеми доцільного та вмотивованого використання нової лексики, а відтак і проблеми екології українського слова були об'єктом аналізу у працях С. Караванського, О. Сербенської, О. Пономарева, О. Стикова та ін. мовознавців.

Теоретична концепція дослідження змін у лексичному складі мови газетно-журнальних видань, на сучасному етапі передбачає максимальне врахування соціальних факторів, умов, за яких проходить життя мови, а також вимог, які час ставить до неї.

Особливу увагу при роботі над мовою текстів слід звертати на їхню лексичну базу. Важливо, щоб уведення в текст нового лексичного матеріалу здійснювалось на комунікативно цінних мовленнєвих засадах.

Натомість у матеріалах, що друкуються часто зустрічаються порушення мовних норм на всіх рівнях: мовно невмотивовані конструкції, кальки з інших мов, зокрема російської. Оскільки українська мова впродовж віків контактує з

російською, то наслідком тривалих українсько-російських міжмовних взаємовідносин стало посилення процесу інтерференції на лексичному рівні української літературної мови.

«Енциклопедія української мови» термін інтерференція пояснює так: [лат. *inter* — мета, *ferens* — той, що несе, приносить] — взаємодія мовних систем при двомовності, яка виникає при мовних контактах або при індивідуальному засвоєнні нерідної мови.

«Термін цей своїм значенням близький до слів *запозичення, калькування*, — пише О. А. Сербенська. Але якщо серед запозичень та кальок є не лише невиправдані одиниці, а й виправдані з погляду норми чи навіть її динаміки, то наслідком інтерференції є виключно *відхилення від норми*» [8, с. 209]. Калькування чужих слів як засіб номінації доречно лише тоді, коли для якогось поняття немає назви в рідній мові. Українській мові достатньо власних, питомих ресурсів. Для неї не є прийнятними такі ненормативні словосполучення як: «сервісне обслуговування», «обмежені ліміти», «комерційна торгівля», адже «сервіс» і є обслуговуванням, «ліміт» і є обмеженням, а «комерція» і є торгівлею. Всякому, хто думаючи, шанує себе і своє думання, ясно, що дилер — це посередник, прайс-лист — це цінник, а тет-а-тет — це вічна-віч [3, 4, 5].

Серед мовних покручів, які читач не завжди усвідомлює як помилку є й готові вислови. Кожен з нас має в голові так звану «*картотеку готових висловів*», у якій чимало не українських, переважно — це російські синтаксичні блоки, заповнені українськими словами.

Наприклад: *у тексті зустрічаються помилки, доля істини, до останнього часу, краці з крацих, підростаюче покоління, оточуюче середовище*. Натомість українська мова витворила структури, які більше відповідають її природі (беремо до уваги значення слова, граматичну форму і звукову оболонку). Отже: *трапляються помилки, часточка правди, донедавна, найкраці з-посеред інших, молоде покоління (юнь), довкілля (навколишнє середовище)* [7, с. 4].

Такі приклади дають підстави твердити, що *редактор* не достатньо уваги звертає на підвищення рівня культури мови. Нині є вдосталь науково-практичної літератури, яка допомагає вибрати правильне слово, яке входить у маси і його завтра буде застосовувати реципієнт. Допоможуть *редакторові* сьогодні словники: «Російсько-український словник сталих словосполучень» С. І. Головащука, «Практичний російсько-український словник: найуживаніші слова і вислови»/ за ред. Ф. А. Непійводи, «Екологія українського слова. Практичний словник-довідник» О. А. Сербенської та ін.

Дослідники з питань екології мови зазначають, що вдосконалення мови полягає не в збільшенні словникового складу, а насамперед у здатності лексики точно й вмотивовано відображати думку.

Робота над усуненням інтерферем є ефективною, зазначають дослідники, коли мовець усвідомлює суть помилки, механізм її виникнення, не обмежується загальними (наприклад, це калька).

Функціонування таких невірнормованих одиниць у мові сучасних видань спричиняє розхитування і знецінювання мовних норм. І, якщо не протидіяти цьому процесові, такі вислови приживаються у мові українця. Мовна асиміляція поступово заповнює український простір, зазначають дослідники, і дістає своє термінне оформлення — інтерферема або русизм, відтак втрачається імунна система мови. Небезпечним є те, що зміни в мовленні можуть призвести до того, що мова «розчиняється» у іншій, вона уподібнюється до тієї, яка перебуває у постійному контакті з нею [2, с. 5].

Завданням як науковців, так і редакторів принаймні призупинити швидкий розвиток входження цих нововведень в українській мовний простір. Для запобігання інтерференційних явищ на лексичному рівні варто зважати на стилістичні особливості вживання та уникати калькування слів, словосполучень, фразеологізмів та плекати мову на всіх соціокультурних рівнях.

А редактор, працюючи над мовою і стилем майбутнього видання, мав би подбати про високу мовну культуру тексту, дотримуючись норм сучасної мови.

Проблема екології української мови потребує більш ґрунтовного вивчення. Незважаючи на чималу кількість досліджень, вона все ще залишається невивченою, адже шлях до мовної досконалості нескінченний. І обов'язком редактора є творити мову, брати в актив її невикористані ресурси.

1. Бабич Н. Д. Основи культури мовлення. Львів, 1990. 2. Балинська О. Г. Культура телевізійного мовлення та його вплив на телеаудиторію// Тележурналістика: історія, теорія, практика, погляд у майбутнє / Зб. наук.-метод. пр. Львів, 1997. 3. Великий тлумачний словник сучасної української мови / Уклад. і голов. ред. В. Т. Бусел. К., 2001. 4. Непійвода Н. Практичний російсько-український словник. Найуживаніші слова і вислови. К., 2000. 5. Пономарів О. Д. Культура слова. Мовностилістичні поради. К., 1999. 6. Сербенська О. А., Волощак М. В. Актуальне інтерв'ю з мовознавцем. К., 2001. 7. Сербенська О. А., Білоус М. І. Екологія українського слова. Практичний словничок-довідник. Львів, 2003. 8. Українська мова. Енциклопедія. К., 2000.